

O galego no ensino superior

ANTÓN COSTA RICO

Facultade de Ciencias da Educación da Universidade de Santiago de Compostela

De onte a hoxe

A lingua galega, lingua degradada e degradante, como de xeito acertado escribiu o profesor Narciso de Gabriel á hora de facer unha súa análise histórica, quedou desde o inicio do Antigo Réxime fóra do catálogo das «linguas de civilización» que acompañaron, e a partir do século XVIII substituíron, o latín, como foi o caso do castelán. Por razóns como a anterior e outras ben coñecidas, o galego permaneceu fóra do sistema educativo, singularmente dos centros de ensino superior, ao longo do tempo do franquismo, até que rompendo as normas –non escritas– e convencións burguesas e conservadoras diversos profesores universitarios novos que se incorporaron á docencia universitaria a comezo dos anos setenta decidiron impartir unha parte ou a totalidade das súas aulas en galego.

Nestas circunstancias, inseguras e marcadas pola rebeldía, foi cando se aprobaron a Constitución española de 1978 e o Estatuto de autonomía de Galicia de 1981, que sentaron a base para a promulgación da nosa Lei de normalización lingüística de 1983. Con todo, cómpre dicirmos que estas normativas xurídicas temperaron algunhas das maiores expectativas, tanto ao colocaren o galego nunha posición netamente secundaria a respecto do castelán como porque todo o relativo á promoción das linguas adoptou unhas formulacións xenéricas e distanciadas, favorecedoras, xunto con outras medidas indirectas e directas, da estabilidade dos usos lingüísticos do castelán no mundo universitario.

Baixo este paraugas raquítico, o Goberno da Xunta dirixido polo PP nos últimos anos veu adoptando unha posición de *laissez faire* en absoluto favorable para que algo mudase de xeito significativo. Así, ao longo dos anos noventa, non se cubriron as esperanzas políticas e normativas dun sector sensible da vida universitaria. Entre tanto, pola súa vez, seguiu avanzando a porcentaxe de castelanfalantes iniciais a través da transmisión familiar dos pais e nais aos fillos nun contexto de modernización e de globalización, e os procesos da carreira docente, coa súa apelación ao uso de linguas internacionais, tornáronse cada vez máis complexos.

Estas son as tres claves do camiño percorrido até a actualidade, en que a pesar da existencia dunha maior normativa universitaria a prol dos usos do galego e de maiores recursos (previsións estatutarias, Plan xeral de normalización da lingua galega, planos de normalización lingüística das universidades galegas, servizos universitarios de normalización) os resultados acadados deben ser considerados insatisfactorios; e en que se precisa, xa que logo, un fortalecemento da vontade política e institucional favorable ao aumento e á consolidación do prestixio e dos usos da lingua na vida e na docencia universitarias. Isto debe traducirse na mellora dos instrumentos normativos, no aumento de recursos técnicos e humanos e no recoñecemento axeitado do esforzo do uso da lingua galega na carreira docente, desde o convencemento de estar a intervir na defensa dun patrimonio cultural da máxima importancia que se atopa seriamente ameazado polo que respecta á súa supervivencia.

Diagnóstico do presente

Polo que respecta ao diagnóstico do presente, existen informes técnicos valiosos que sosteñen o balance que é presentado a continuación:

- O galego conquistou algún prestixio académico visible; hai unha normativa que, aínda que insuficiente e ás veces excesivamente xenérica, permite desenvolver programas de normalización e existen uns recursos imprescindibles para iso.
- A demanda social do galego na universidade non é sólida, nin existe tampouco unha adhesión suficiente do profesorado ou do alumnado para poder avanzar na súa normalización.
- Non existe a convicción xeral de ser o galego un patrimonio que deba conservarse, luírse e comunicarse ás novas xeracións.
- Así como a lingua galega foi bandeira para un sector do profesorado nos anos setenta, non o é cunha similar intensidade para o novo profesorado que se está a incorporar ás universidades desde a devandita década.

- A levidade institucional e política fai que a miúdo non exista ningunha adecuación entre a norma e as prácticas administrativas, de tal maneira que, por exemplo, realizar o esforzo de preparar material didáctico en galego e facelo seriamente non goza de ningún recoñecemento no estatuto docente e na carreira profesional, senón que queda na marxe dos compromisos persoais, profesionais e éticos. Como consecuencia, impóñense os usos litúrxicos da lingua galega.
- Moitas condutas observables poñen de manifesto que se conservan de forma latente prexuízos relativos á consideración da lingua galega, os cales levan a un enquistamento das posicións ao seu respecto do que actualmente tamén está contaxiada a universidade.
- Nestas circunstancias, cando é clave a presenza de rexistros escritos e non só orais na docencia universitaria para a consolidación da presenza lingua galega, comeza a observarse un proceso de dialectalización do idioma, por unha perda de riqueza e propiedade nas destrezas da fala, lectura e escrita, ao se impoñer un galego «correcto» do punto de vista normativo, mais literariamente insulso.

De modo máis concreto, temos as seguintes percepcións:

- A lingua habitual da maior parte do profesorado universitario é o castelán.
- O uso do galego é máis frecuente entre os docentes homes procedentes de contextos rurais e vilegos, de conviccións políticas nacionalistas, que exercen nos campos das humanidades e en parte das ciencias sociais.
- O uso do galego redúcese segundo aumenta o nivel de formalidade e a categoría profesional dos interlocutores.
- A investigación e a súa divulgación realízanse principalmente en castelán e en inglés.
- A normalización da lingua nunca foi considerada obxectivo estratéxico para as universidades galegas, malia esta ser considerada un patrimonio cultural.
- Os recursos humanos e técnicos dos servizos de normalización das tres universidades para levaren a cabo os diferentes programas de formación, asesoramento, apoio e dinamización son precarios.
- Falta coordinación entre os programas e accións de política lingüística das tres universidades.

Consideración sobre normativas e dispositivos

Chegados a este punto é oportuno lembrarmos a armazón normativa xeral existente:

- Constitución española
- Estatuto de autonomía
- Lei de normalización lingüística
- Plan xeral de normalización da lingua galega

No ámbito universitario situámonos ante a existencia de diversos recoñecementos da presenza do galego e favorables á súa promoción:

- Estatutos das universidades
- Liñas xerais de programación plurianual e anual
- Plans estratéxicos
- Regulamentos de usos

E ante os seguintes instrumentos:

- Comisións dos claustros
- Servizos de normalización lingüística
- Comisións de normalización lingüística dos centros

Isto é, un conxunto de normativas e dispositivos para atinxir os seguintes obxectivos:

- a) Sensibilizar a respecto da situación do galego a comunidade universitaria.
- b) Propiciar que a lingua galega sexa lingua habitual na vida universitaria.
- c) Fomentar a súa presenza e o seu emprego nas tarefas de investigación e divulgación dos coñecementos científicos.

Con base en tales infraestruturas e recursos, e con distinto nivel de plasmación, desde os tres servizos de normalización lingüística das universidades de Vigo, A Coruña e Santiago comezaron a desenvolverse nos últimos anos diversas medidas como o deseño de cursos e actividades de formación; a codificación e edición de linguaxes técnicas e de instrumentos de comunicación electrónica; algúns apoios á galeguización da documentación docente académica; a convocatoria de premios á calidade lingüística; as axudas á realización en galego de traballos académicos; o asesoramento lingüístico; a observación do uso do galego nas enquisas de avaliación e a atención á defensa dos dereitos lingüísticos dos membros da comunidade universitaria.

Neste camiño, aínda cómpre que sexan puladas outras iniciativas como estas:

- Establecer porcentaxes mínimas de créditos troncais e obrigatorios para seren cursados en lingua galega.
- Conseguir que o uso da lingua galega sexa valorado na produción científica (sexenios).
- Favorecer a existencia de revistas e publicacións académicas relevantes para o conxunto de Galicia.
- Crear a figura do/a coordinador/a da comisión normalización de cada centro universitario, coa oportuna liberación das obrigas docentes.
- Coordinar os programas e as liñas de actuación a escala galega.

Profesorado condicionado: dificultades

Unha parte importante das carencias canto á normalización do galego nas universidades ten a ver cos prexuízos, actitudes e usos a que aludimos no diagnóstico do presente. Ora ben, tamén existen prácticas e situacións condicionantes que dificultan o avance na normalización da lingua galega polo que respecta ao profesorado. Dunha parte, hai multitude de materiais didácticos en castelán para a docencia, tanto en soporte de papel como electrónico, que facilitan a actuación do profesorado nos diversos campos da formación, mentres que a existencia destes materiais didácticos en galego é moi inferior. Semella daquela claro que cómpre crealos, o que sen dúbida é posible, mais tamén é sempre custoso, dada a intensidade dos traballos e procesos para a súa confección con garantías de calidade, pois é unha actuación que precisa algún grao de programación e apoios; esta é razón de que, polo momento, quede no ámbito das limitadas capacidades de decisión do persoal docente.

Da outra, temos que considerar a maior febleza do mercado e dos instrumentos editoriais no caso do galego, que dificulta a edición de traballos técnicos, e, así mesmo, a ausencia de valoración, ou a valoración moi limitada e até negativa, que a escala estatal e no ámbito dos planos, programas e instrumentos de política científica e tecnolóxica (CNEAI, ANEP, ANECA e, por contaxio, a ACSUG) reciben estes materiais técnicos unha vez editados. Isto non pode ser xebrado do conxunto da produción científica editada, en tanto que con frecuencia hai íntimas conexións entre a documentación docente e as publicacións académicas e científicas que son valoradas por parte das comisións estatais previstas dentro da Estratexia Nacional de Ciencia e Tecnoloxía.

Velaquí o motivo de falar dun profesorado condicionado. É certo que unha boa parte do profesorado non dedica ningún esforzo, ou ningún esforzo apreciable, cara á normalización do uso do galego na súa docencia, como sería desexable que o fixese; mais tamén é certo que o profesorado que libre e responsablemente pode decidir levalo a cabo está condicionado ao asumir, polo xeral, máis riscos que beneficios palpables no marco institucional en que se move. Sen dúbida, os compromisos cívicos e éticos específicos tamén existen, ora que non son a norma deontolóxica nun contexto institucional democrático e ordenado.

Algunhas referencias de Cataluña

Aínda que as condicións de Cataluña son máis favorables por moitos motivos, tamén eles teñen dificultades ás cales están a facerlles fronte. Algunhas das medidas e realidades alí visibles poden servirnos de suxestión. Por exemplo, o Plano de normalización lingüística da Universidade de Barcelona, aprobado en 1989 e en vigor, recolle actuacións sobre o corpus e sobre o status do catalán nesa universidade. A través dos servizos de normalización prevese, entre outras medidas, a corrección e a tradución dos programas de todas as materias, de todos os apuntamentos de clase e guións docentes, dos exames e das terminoloxías; isto é, de todo o material docente.

Con este apoio e outras decisións institucionais e políticas xerais, foi posible que no curso 2002-2003 o 64,5% de todas as aulas se impartise en catalán, unha porcentaxe que subiu ao 66,4% dous anos máis tarde. A modo de exemplo, neste curso impartíanse as seguintes porcentaxes de aulas en catalán por titulación¹:

Belas Artes	62,5	Farmacía	72,5
Biblioteconomía	98,1	Filosofía	42,9
Bioquímica	74,9	Física	74,4
Empresariais	37,5	Xeoloxía	92,6
Comunicación Audiovisual	81,8	Historia	74
Economía	58,4	Lingüística	77,3
Dereito	39,2	Matemáticas	77,5
Educación Primaria	86	Medicina	70,4
Lingua Estranxeira	86,7	Pedagogía Social	87,9
Enxeñaría Química	64	Química	75

¹ Información dispoñible no enderezo web <<http://www.ub.edu/slec/socio/curso0203/ensenya.htm>> [Consulta: 13/11/2008].

Nesta similar perspectiva de usos é de notar a importante porcentaxe que acada o uso do catalán na confección das teses de doutoramento en todas as titulacións da Universidade de Barcelona: entre os cursos 1989-1990 e 2006-2007 a porcentaxe sempre se situou por riba do 30%, agás en dous cursos dos primeiros anos da década dos noventa, cunha media do 33,40% sobre un total de 2 580 teses; isto é, máis de 850 teses en catalán, 53 delas no curso 2006-2007, fronte ás 5 da Universidade de Santiago de Compostela nese mesmo curso. Os contrastes son rechamantes.

Nove teses e retos

Pola nosa parte, suxerimos as medidas para avanzar na mellora da posición do galego nas universidades que aparecen a seguir:

1. Partir dun concepto forte e implicativo da normalización lingüística. Isto quere dicir que desbotamos socialmente a tese do bilingüismo harmónico e do liberalismo lingüístico, ao entendermos que o desexable é que o uso do galego sexa o habitual para o conxunto dos falantes de Galicia. Isto é, o conxunto debe ter altas competencias lingüísticas, tamén nunha lingua estranxeira, mais o desexable é que sexa habitualmente monolingüe en galego. Por outra banda, esta tendencia debe construírse democraticamente e non por medio de obrigas.
2. Na infancia e na mocidade reside o futuro da lingua. Isto obriga a desenvolver planos e programas a elas destinados.
3. Cómpre unha estratexia mancomunada das tres universidades galegas neste ámbito, canto a normativas, planos e programas, recursos e instrumentos.
4. Deben temporizarse e concretarse os obxectivos, así como os mecanismos de avaliación correspondentes. É absolutamente imprescindible situarse nun horizonte amplo, quizais de dúas décadas.
5. Traballar con vistas a conseguir un incremento progresivo dos usos orais e escritos na docencia universitaria.
6. Potenciar as comisións de normalización dos centros, coa liberación horaria temporal de desempeños docentes para a figura do/a coordinador/a e o aumento dos seus recursos ordinarios.
7. Establecer e apoiar un cadro base de publicacións científicas por grandes campos en Galicia, así como tamén de convocatorias bianuais de premios a traballos científicos en galego nas grandes áreas.
8. Eliminar a nivel estatal, por medio de indicadores de corrección, as limitacións que os textos científicos escritos en galego representan na carreira docente e investigadora, a salvagarda, por outra parte, do rigor académico esixible.
9. Apertura á lusofonía.

O noso modo de estar no mundo non debería ser só e predominantemente a través do español ou do inglés. Desde o galego e desde a nosa cultura, un mundo de riqueza e de oportunidades pode abrirse para nós a través da lusofonía, e isto, que comeza a entenderse no sector económico, debería entenderse na docencia universitaria e na comunicación e o intercambio científico e académico ordinarios. Isto daralles oportunidades á cidadanía portadora, como desexamos, da lingua galega, un patrimonio para o futuro.